

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра корекційної педагогіки та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ»**

Виконала: магістрантка 2 курсу групи KorO1-M18
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Різдванецька Світлана Валеріївна

Керівник:
Чопік О.В., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

Рецензент:
Вержиковська О.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	7
1.1. Роль пам'яті у навчальній діяльності молодших школярів з типовим розвитком	7
1.2. Характеристика процесу запам'ятовування в учнів з порушеннями зору та слуху	12
1.3. Особливості запам'ятовування у дітей з порушеннями мовлення та розладами спектру аутизму	20
1.4. Сутність процесу запам'ятовування в осіб з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку.....	28
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ II. РОЗВИТОК ПАМ'ЯТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ	37
2.1. Методика вивчення процесу запам'ятовування у молодших школярів та результати дослідження.....	37
2.2. Програма корекції розвитку пам'яті дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами	53
Висновки до розділу 2	72
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність теми. Пам'ять є основою здібностей дитини, умовою набуття знань, формування умінь і навиків, без неї неможлива повноцінна життєдіяльність особистості.

Результати досліджень Л. Виготського, Д. Ельконіна, П. Зінченко, А. Смірнова та інших свідчать, що у молодшому шкільному віці найбільш значущою, провідною в психічному розвитку дитини є пам'ять [38]. Науковці зазначають, що шкільний вік відіграє важливе значення у становленні основних форм пам'яті. Саме пам'ять виконує продуктивну роль у здійсненні всіх інших форм психічної діяльності людини, накопичуючи і зберігаючи набутий досвід, забезпечуючи можливість його подальшого використання. Тому дослідження видів, форм пам'яті, а також її розвиток та діагностика є дуже актуальними.

Пам'ять як особливий пізнавальний процес досліджувалася такими вченими, як Ф. Барлетт, П. Блонський, С. Бочарова, Л. Занков, О. Землянська, П. Зінченко, Г. Костюк, В. Ляудіс, С. Рубінштейн, А. Смірнов, Т. Хомуленко та іншими. Проблему розвитку та функціонування пам'яті вивчали Л. Виготський, В. Зінченко, О. Леонтьєв, Л. Обухова, А. Смірнов та інші [35].

Процес розвитку пам'яті у дітей з особливостями психофізичного розвитку є своєрідним. Особливості розвитку пам'яті у молодших школярів проявляються більш виразніше під час навчальної діяльності, оскільки через нездатність правильно запам'ятовувати матеріал у дітей спостерігається зниження інтересу до неї. Труднощі у навчанні дітей можуть бути обумовлені функціональними обмеженнями слуху, мовлення, зору та іншими порушеннями психофізичного розвитку, які негативно впливають на процеси запам'ятовування та відтворення інформації, концентрацію уваги, застосування набутих знань, умінь та навичок [38].

На часі важливою є необхідність навчання дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами прийомом і способам ефективного, осмисленого запам'ятовування навчального матеріалу, яке буде сприяти не тільки розвитку пізнавальної сфери дитини, але й успішності навчальної діяльності [11].

Особливості довільного запам'ятовування молодших школярів з інтелектуальними порушеннями досліджували Т. Єгорова, Н. Макарчук, Г. Мерсіянова, Б. Пінський та інші [38].

Процес запам'ятовування у дітей з різними порушеннями зору досліджували О. Єрмакова, М. Земцова, О. Литвак, О. Солнцева, Н. Якунін, Я. Шемякіна та інші. Вчені стверджують, що уповільнений розвиток процесу запам'ятовування пов'язаний з недостатністю наочно-дійового досвіду, недосконалістю методів навчання таких дітей, відсутністю або не оптимальністю психолого-педагогічного супроводу їхнього розвитку [15; 39].

Пам'ять дітей з порушеннями слуху досліджували Л. Венгер, Л. Занков, П. Зінченко, М. Морозова, М. Певзнер, І. Соловійов та інші. Особливості запам'ятовування слів нечуючими дітьми вивчала Д. Маянц [34].

Дослідження пам'яті у дітей з порушеннями мовлення, проведені Л. Беляковою, І. Власенко, Ю. Гаркушою, О. Усановою та іншими, показали, що у цих учнів особливо страждає розвиток слухо-мовленнєвої пам'яті. Помітне зниження довільної пам'яті у процесі запам'ятовування слухо-мовленнєвої інформації в молодших школярів виявили Л. Волкова, З. Крутикова, Л. Шипіцина та інші [17].

Пам'ять молодших школярів з розладами спектру аутизму досліджували П. Блейлер, О. Богдашин, Н. Буш, Н. О'конор, О. Нікольська та інші [24].

Незважаючи на значний доробок вчених, присвячених дослідженню пам'яті молодших школярів з особливими освітніми потребами, повною мірою ця проблема не є вивченою.

Мета дослідження – визначити особливості запам'ятовування молодших школярів з особливими освітніми потребами та розробити програму розвитку цього процесу.

Завдання дослідження:

1. Визначити стан розробленості проблеми дослідження у загальній психологічній та педагогічній літературі.

2. Проаналізувати проблему запам'ятовування у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

3. Дослідити особливості запам'ятовування в учнів початкових класів з типовим розвитком і особливостями психофізичного розвитку.

4. Розробити програму корекції розвитку пам'яті дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

Об'єкт дослідження – особливості запам'ятовування у молодших школярів з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – програма корекції розвитку пам'яті учнів початкових класів з особливими освітніми потребами.

Методи дослідження:

теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури; вивчення досвіду роботи закладів загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням;

емпіричні: спостереження, констатувальний експеримент з метою дослідження особливостей запам'ятовування в учнів початкових класів з типовим розвитком і особливостями психофізичного розвитку;

статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Елементи наукової новизни одержаних результатів під час проведення дослідження полягають у тому, що:

– розкрито особливості запам'ятовування молодших школярів з особливими освітніми потребами;

– розроблено програму корекції розвитку пам'яті учнів початкових класів з особливими освітніми потребами.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості експериментальної апробації програми розвитку процесу запам'ятовування молодших школярів з особливими освітніми потребами, яка може використовуватися вчителями, вихователями, корекційними педагогами, практичними психологами в освітньому процесі, студентами під час педагогічної практики.

База дослідження: Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №16, Кам'янець-Подільська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів №2

імені Т.Г. Шевченка Хмельницької області, Навчально-виховний комплекс №3 «Загальноосвітня школа I-II ступенів-ліцей». У дослідженні взяли участь 25 дітей з типовим розвитком та 25 учнів з особливими освітніми потребами.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Апробація роботи відбулася на студентській науковій конференції за підсумками науково-дослідної роботи студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології (місто Кам'янець-Подільський, квітень 2019 року). Результати дослідження відображено в 1 публікації.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз наукової та психолого-педагогічної загальної і спеціальної літератури, вивчення практичного досвіду, а також проведення експериментального дослідження у Кам'янець-Подільській загальноосвітній школі №16 I-III ступенів, Кам'янець-Подільській загальноосвітній школі I-III ступенів №2 імені Т.Г. Шевченка Хмельницької області, Навчально-виховному комплексі №3 «Загальноосвітня школа I-II ступенів-ліцей», з молодшими школярами з особливими освітніми потребами та типовим розвитком, дозволили нам зробити ці висновки.

У молодшому шкільному віці пам'ять набуває виразного пізнавального характеру. Дитина починає усвідомлювати завдання, поставлені запитання, відокремлювати головне, вміння виділяти його від якогось іншого. Молодші школярі схильні до механічного запам'ятовування поданої інформації шляхом повторення та заучування, без усвідомлення смислових зв'язків. Порівняно з пам'яттю дошкільника, у молодших школярів більш свідомо й організована. Це характеризується тим, що вони ще не вміють диференціювати завдання на запам'ятовування. Молодший шкільний вік характеризується значними якісними змінами, які відбуваються в розвитку пам'яті дитини. У розвитку мимовільної пам'яті з'являються нові якісні особливості, породжувані новим змістом і формами їх діяльності, з віком в учнів підвищується точність впізнавання запам'ятованих об'єктів.

У молодших школярів з особливими освітніми потребами процес запам'ятовування, збереження, відтворення й упізнавання має свої специфічні особливості. У молодших школярів спостерігається менший обсяг і швидкість запам'ятовування матеріалу (знижена продуктивність запам'ятовування), а також недостатня усвідомленість матеріалу, що запам'ятовується, недоліки логічної пам'яті, що опосередковані порушенням мислення. Кожна категорія молодших школярів з особливими освітніми потребами має свій індивідуальний процес у розвитку пам'яті.

Вивчення особливостей розвитку процесу запам'ятовування у молодших школярів з особливими освітніми потребами дало змогу виявити наступне:

1. У дітей з порушенням зору спостерігається знижена продуктивність запам'ятовування, недоліки логічної пам'яті, сам процес запам'ятовування має свої специфічні особливості.

2. Пам'ять у молодших школярів з порушенням слуху характеризується тим що слабке мимовільне запам'ятовування, краще запам'ятовують яскраві об'єкти, ніж малопомітні.

3. В учнів з порушенням мовлення страждає розвиток слухомовленнєвої пам'яті, їм набагато важче виконувати завдання слухаючи інструкцію, ніж в умовах зорової; також спостерігається недостатній розвиток мимовільної пам'яті, продуктивність запам'ятовування залежить від форми подання матеріалу.

4. У молодших школярів з розладами спектру аутизму простежується хороша механічна пам'ять, запам'ятовують матеріал, дії, за тим щоразу одноманітно їх відтворюють не змінюючи послідовності.

5. Процес запам'ятовування в учнів початкових класів інтелектуальним порушенням характеризується тим, що у них спостерігаються труднощі у пригадуванні матеріалу, порушення безпосередньої пам'яті, уповільнений темп засвоєння, неміцність збереження і неточність відтворення.

Таким чином, в учнів початкових класів з особливими освітніми потребами зустрічається значно знижений процес запам'ятовування ніж у дітей з типовим розвитком. Та мають зовсім інші особливості розвитку пам'яті.

Тому, для розвитку пам'яті молодших школярів з особливими освітніми потребами нами розроблено програму корекції розвитку пам'яті дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами, до якої входить:

1. вправи для розвитку слухової та зорової пам'яті молодших школярів з особливими освітніми потребами;
2. конспект уроку з української мови із використанням вправ для корекції пам'яті дітей;
3. поради для корекційних педагогів щодо корекції пам'яті у дітей з особливими освітніми потребами;

4. Поради педагогам щодо роботи з батьками, які виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Отже, дане дослідження пам'яті молодших школярів особливими освітніми потребами, показало що у дітей з різними нозологіями зустрічається значне зниження процесу запам'ятовування ніж у молодших школярів з типовим розвитком. Та потребує корекційної допомоги у розвитку пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрієнко В.І. Вдосконалення процесу навчання сліпих молодших школярів самообслуговування // В. І. Андрієнко – К., 1994. – 133 с.
2. Андрусишина Л. Є. Особливості довільної пам'яті у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення // Л. Є. Андрусишина // Дефектологія. – 1999. – № 4. – С. 20–28.
3. Белова О. Б. Особливості розвитку уваги та пам'яті у дітей молодшого шкільного віку з нормальним та порушеним мовленням / О. Б. Белова // Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць КПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – 2011. – Вип. 11. – С. 29–37.
4. Богданова Т.Г. Сурдопсихологія: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / Т.Г. Богданова – М. : Академия, 2002. – С. 3–203.
5. Бондар В.І. Діти з особливими потребами у початковій школі: Поради батькам / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. – К., 2006. – С. 64–66.
6. Вавіна Л.С. Особистісний розвиток молодших школярів із порушеннями зору в сім'ї / Л.С. Вавіна // Діти з особливими потребами у початковій школі : поради батькам. – Кн. 3. – К., 2006. – С. 43–62.
7. Выготский Л. С. Память и ее развитие в детском возрасте // Л.С. Выготский // Собр. соч. : В 6т. – М., 1981. – С. 49–62.
8. Возрастные и индивидуальные различия памяти / Под ред. А. А. Смирнова. – М. : Просвещение, 1967. – 300 с.
9. Голубева Э. А. Индивидуальные особенности памяти человека : психофизиологическое исследование / Э.А. Голубева. – Москва : Педагогика, 1980. – 152 с.
10. Даниленкова О.Р. Развитие преднамеренного запоминания у детей с нерезко выраженным недоразвитием речи / О.Р. Даниленкова // Дефектология. – 2000. – № 6. – С. 18–21.
11. Дрозденко К. С. Пам'ять – важливий психологічний компонент засвоєння знань / К.С. Дрозденко, Л.В. Чернецька, О.В. Дрозденко // Початкова школа. – 1994. – № 4. – С. 8–11.

12. Егорова Т.Л. Особенности памяти и мышления младших школьников, отстающих в развитии / Т.Л. Егорова – М., 1973. – 150 с.
13. Житникова Л.М. Учите детей запоминать / В.Я. Ляудис, Л.М. Житникова // Память в процессе развития. – М., 1985. – 192 с.
14. Качмарик Х. В. Особливості інтелекту дітей зі спектром аутистичних порушень / Х. В. Качмарик, К. О. Островська // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2012. – Т. XIV, ч. 5. – С. 94–103.
15. Кобильченко В.В. Теоретичні основи психолого-педагогічного супроводу молодших школярів з порушеннями зору : монографія/ В.В. Кобильченко; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України – Полтава: ТОВ «Фірма Техсервіс», 2017. – 367 с.
16. Кобильченко В.В. Концептуальні засади психологічної допомоги молодшим школярам з порушеннями зору та їх найближчому соціальному оточенню / В. В. Кобильченко // Особлива дитина: навчання і виховання №4, – 2018. – С. 7–14.
17. Колупаєва А. А. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук ; Нац. акад. пед. наук, Ін-т спец. педагогіки. – Вид. доповн. та переробл. – К. : Атопол, 2011. – 272 с.
18. Коломинский Я.П. Психическое развитие детей в норме и патологии: психологическая диагностика, профилактика и коррекция / Я. П. Коломинский, Е. А. Панько, С. А. Ігумнов. – СПб. : Питер, 2004. – 480 с.
19. Комплексна програма розвитку дітей з аутизмом (на допомогу фахівцям): навч.-метод. посіб. Колектив авторів / за ред. Т.В. Скрипник. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 54 с.
20. Конопляста С.Ю. Логопсихологія : навч. посіб. / С.Ю. Конопляста, Т.Б. Сак ; за ред. М.К. Шеремет. – К. : Знання, 2010. – 293 с.

21. Лебединский В.В. Нарушения психического развития в детском возрасте / В.В. Лебединский. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 144 с.
22. Леонтьев А.Н. Развитие памяти : Экспериментальное исследование высших психологических функций / А. Н. Леонтьев – М. : Учпедгиз, 1931. – 279 с.
23. Морозова Н.Г. Формирование познавательных интересов у аномальных детей (сравнительно с нормой) / Н.Г. Морозова. – Москва : Просвещение, 1969. – 280 с.
24. Никольская О.С. Ребенок с аутизмом в обычной школе / О.С. Никольская, Т. Фоміна, С. Цыпотан – М. : Чистые пруды, 2006. – 32 с.
25. Олерон П. Психологическая оценка глухого ребенка. Умственное развитие / П. Олерог. – М., 1971. – 224 с.
26. Островська К.О. Аутизм : проблеми психологічної допомоги / К.О. Островська // Навчальний посібник, 2006. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. – 110 с.
27. Петрова В.Г. Психология умственно отсталого школьника / В.Г. Петрова, И.В. Белякова – М. : Академия, 2002. – 160 с.
28. Підласий І. П. Система засвоєння-забування / І.П. Підласий // Педагогіка і психологія. – М., 1975. – Т. 19. – С. 131.
29. Психологія глухих людей / під редакцією І. М. Соловйова и др. – М.: 1971. – 448 с.
30. Развитие логической памяти у детей / Под ред. А. А. Смирнова. – М. : Педагогика, 1976. – 256 с.
31. Развитие памяти у младших школьников. Методические рекомендации для педагогов. Сост. Т.А. Мещенина – Нижневартонск, МАУ «Центр развития образования», 2015. – 24 с.
32. Рекомендації батькам щодо розвитку пам'яті у дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://www.vrk3.org.ua/batkam/porady-dlja-batkiv/265-rekomendaciyi-batkam-shhodo-rozvitku-pamyati-u-ditej-molodshogo-shkilnogo-viku.html>

33. Рекомендації вчителям і батькам щодо розвитку пам'яті дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс] Режим доступу : <http://eidetic.kiev.ua/varto-pochitati/18-rekomendatsiji-vchitelyam-i-batkam>
34. Розанова Т. В. Развитие памяти и мышления глухих детей : монографія / Т.В. Розанова – М. : Педагогика, 1978. – 232 с.
35. Рубинштейн С.Л. Психология памяти / Основы общей психологии: В 2 т.–Т.1. – М. : Педагогика, 1989.– С. 301–344.
36. Сайко Х.Я. Особистісна готовність корекційного педагога до виховання дітей з аутизмом / Навчальний посібник, Х.Я. Сайко, 2017. – Львів: Тріада Плюс – 248 с.
37. Серомаха Н.Є. Корекція поведінки розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку в ситуаціях фрустрації : автореф дис канд. психол. наук: спец. 19.00.08 «Спеціальна психологія» / Н.Є. Серомаха. – К., 2012. – 19 с.
38. Синьов В.М. Психологія розумово відсталої дитини. Підручник / В.М. Синьов, М.П. Матвєєва, О.П. Хохліна // Підручник – К.: Знання, 2008. – 359 с.
39. Синьова Є.П. Тифлопсихологія / Є.П. Синьова .– К. : Знання, 2008. – 365 с.
40. Синьова Є.П. Тифлопедагогіка. Теорія виховання сліпих та слабозорих дітей / Є.П. Синьова – К., 2009. – 212 с.
41. Синьова Є.П. Психолого-педагогічні особливості навчальної діяльності дітей з глибоким порушенням зору / Є.П. Синьова // Наук. зап. : Зб. наук. ст. Нац. пед. ун-ту імені М.П. Драгоманова. – К., 2002. – Вип. 42. – 227 с.
42. Солнцева Л. И. Тифлопсихология детства / Л.И. Солнцева – М. : «Полиграф сервис», 2000. – 250 с.
43. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму. Монографія / Т.В. Скрипник // Навчальний посібник. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 110 с.
44. Скрипник Т.В. Комплексна програма розвитку дітей з аутизмом / науково-методичний посібник / Т.В. Скрипник. – К. : – 57 с.

45. Скрипник Т.В. Феноменологія аутизму / Т.В. Скрипник
Монографія. – К. : Видавництво «Фенікс», 2010. – 320 с.
46. Смирнов А.А. Произвольное и произвольное запоминание // Психология памяти / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер и В.Я. Романова. – М., 2001. – 816 с.
47. Специальная психология / Под. ред. В.И. Лубовского, Т.В. Розановой, Л.И. Солнцевой. – М. : Академия, 2005. – 464 с.
48. Тарасун В.В. Аутологія : теорія і практика. Підручник. / В. В.Тарасун – К. : «Ведекс», 2018. – 590 с.
49. Тарасун В. В. Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом / В. Тарасун, Г. Хворова // За наук. ред. В. Тарасун – К., 2004. – 103 с.
50. Трикоз С. В. Дитина з порушеннями інтелектуального розвитку / С. В. Трикоз, Г. О. Блеч. – Харків : Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. – 40 с.
51. Фомічова Л.І. Актуальні питання сурдопедагогіки :/ Л.І. Фомічова: – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 350 с.
52. Хохліна О.П. Розвиток розумово відсталих дітей / О.П. Хохліна, Л.С. Виготський за ред. М.П. Матвеевої, С.П. Миронової // Спеціальна психологія: тексти. Ч. II. – Кам'янець-Подільський, 2001. – С. 99-101.
53. Хохліна О.П. Розумово відстала дитина / О.П. Хохліна // Діти з особливими потребами: Поради батькам. – К. : Наук. світ, 2004. – С. 30–34.
54. Черемошкина Л.В. Развитие памяти детей / Л.В. Черемошкина – Ярославль : Академия развития, 1997. – 240 с.
55. Шеремет М.К. Логопедія: підручник / за ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповн. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.
56. Шульженко Д.І. Основи психологічної корекції аутистичних порушень у дітей: Монографія / Д.І. Шульженко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2009. – 385 с.
57. Шульженко Д.І. Аутизм – не вирок / Д.І. Шульженко – Львів: Кальварія, 2010. – 224 с.
58. Шульженко Д. І. Корекційний розвиток аутичної дитини : (книга для батьків та педагогів) / Д.І. Шульженко, Н.С. Андреева – К., 2011. – 346 с.